

NORBERT ELIAS
Ölmekte Olanların Yalnızlığı Üzerine

Über die Einsamkeit der Sterbenden in unseren Tagen

© 1982 Norbert Elias

Bu kitabın yayın hakları Kalem Ajans aracılığıyla
Liepman Ag Literary Agency'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 3274 • Politika Dizisi 231

ISBN-13: 978-975-05-3476-8

© 2023 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

1. Baskı 2023, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

NORBERT ELIAS

Ölmekte Olanların Yalnızlığı Üzerine

*Über die Einsamkeit der Sterbenden
in unseren Tagen*

ÇEVİREN *Oğuzhan Ekinci*



NORBERT ELIAS Yahudi bir ailenin tek çocuğu olarak 1897'de Breslau'da doğdu, 1990'da Amsterdam'da öldü. Karl Jaspers, Edmund Husserl ve Richard Höningsswald'ın öğrencisi oldu. Alfred Weber ve Karl Mannheim ile birlikte çalıştı. 1933'te Almanya'dan ayrılarak İngiltere'ye yerleşti. 1954-1962 yılları arasında Leicester Üniversitesi'nin Sosyoloji Bölümü'nde görev yaptı. 1965'te Almanya'ya döndü. Münster, Konstanz ve Aachen üniversitelerinde dersler verdi. 1984'ten sonra Amsterdam'da yaşamaya başladı. 1939'da İsviçre'de yayımlanan *Uygarlık Süreci* uzunca bir süre tanınmayan bir yapıt olarak kaldı. 1969 baskısı da pek dikkat çekmedi, ama kitabın 1976'da Almanya'da yapılan ikinci baskısı, Elias'ın sosyolojinin klasikleri arasına katılmasını sağladı. 1977'de Adorno Ödülü'nü aldı. Yapıtları: *Über den Prozeß der Zivilisation I* (1939, Türkçesi: *Uygarlık Süreci*, cilt I, çev. Ender Ateşman, İletişim Yayınları, 2000); *Über den Prozeß der Zivilisation II* (1939, Türkçesi: *Uygarlık Süreci*, cilt II, çev. Erol Özbek, İletişim Yayınları, 2002); *Engagement und Distanzierung* (1983); *Über die Zeit* (1984, Türkçesi: *Zaman Üzerine*, çev. Veysel Atayman, Ayrıntı Yayınları, 2000), *Studien über die Deutschen* (1989), *Etablierte und Außenseiter* (1990), *The Symbol Theory* (1991), *Mozart: Zur Soziologie eines Genies* (1991, Türkçesi: *Mozart - Bir Dahinin Sosyolojisi Üzerine*, çev. Yeşim Tükel, Kabalıcı, 2000).

Ölmekte Olanların Yalnızlığı Üzerine

Sevdiğiniz insanların ve kendinizinki de dahil olmak üzere her yaşamın sona erdiği gerçeği ile başa çıkmanın çeşitli yolları vardır. Adına ölüm dediğimiz insan hayatının sonu, Hades'te,¹ Valhalla'da,² cehennemde veya cennette ölümlerin birlikte yaşayacaklarını hayal ederek mitleştirilebilir. Bu durum, yaşamın fani oluşuyla baş etmenin en eski ve en yaygın insani mücadele biçimidir. Kişi, gizleyerek veya bastırmak suretiyle reddederek yahut belki de ölümsüzlüğüne olan inancıyla –“başkası ölür, ama ben değil”– mümkün olabildiğince ölüm düşüncesinden kaçmaya çalışabilir, günümüzün gelişmiş toplumlarında bu yönde güçlü bir eğilim vardır. Ancak kişi, en nihayetinde kendi varoluşunun bir gerçekliği olarak ölümle yüzleşebilir; hayatını, özellikle de diğer insanlara karşı tutum ve davranışlarını bu sınırlı aralıkta düzenleyebilir; bunu bir görev olarak değerlendirip kendisinin ve başkalarının sonu geldiğinde onlarla vedalaşmayı

1 Hades: Eski Yunan mitolojisinde ölümlerin ruhlarını barındıran yeraltı dünyasıdır – ç.n.

2 Valhalla: İskandinav mitolojisinde ölen kahramanların gittiği yerdir – ç.n.

olabildiğince rahat ve hoş hale getirebilir ve bu görevin nasıl gerçekleştirileceği sorusunu ortaya atabilir. Bu soru, günümüzde, bazı hekimlerin de gizlemeksizin apaçık sordukları bir sorudur, fakat genel toplum heyetinde pek sorulmaz.

Mesele, yalnızca yaşamın nihai sonu, ölüm belgesi veya küllerin konacağı kavanoz değildir. Birçok insan, zayıf düşerek, yaşlanarak aşama aşama ölür. Son saatler muhakkak önemlidir. Ama insanların vedalaşması çoğu zaman daha erken başlar. Yaşlılar, ekseriyetle hastalık başlar başlamaz kendilerini yaşayanlardan soyutlar. Çöküşleri, onları tecrit eder. Diğer insanlara olan ihtiyaçları devam etmesine rağmen, etkileşim istekleri azalabilir, duygusal kapasiteleri zayıflayabilir. Zaten yaşayanlar topluluğundan sessiz sedasız ayrılan yaşlılar ve ölmekte olanlar için en zor olanı da budur; duygusal yakınlık hissettikleri insanlarla ilişkilerinin yavaş yavaş soğuması ve böylece kendileri için anlam ve güven ifade eden insanlarla vedalaşmak zorunda kalmalarıdır. Böyle bir düşüş, sadece hastalığın pençesinde kıvrananlar için değil, yalnız bırakılanlar için de zordur. Ölmekte olanların özel olarak buna niyet etmeksizin erkenden yalnızlaşmaları, özellikle gelişmiş toplumlarda sıkça görülmesi, bu toplumların zayıf yanlarından biridir. Bu, insanların birbirleriyle hâlâ pek az özdeşleşmelerinden kaynaklanır.

Elbette bugün özdeşleşmenin çapı eski zamanlara kıyasla çok daha büyüktür. İnsanların asılmasını, dörde bölünmesini veya çembere gerilmesini artık bir pazar eğlencesi olarak görmüyoruz. Artık gladyatör dövüşleri değil, futbol maçları izliyoruz. Antik çağlara kıyasla bugün diğer insanlarla özdeşleşmemiz, onların acı ve ölümlerine merhametimiz artmıştır. Aç aslan ve kaplanların insanları diri diri yemelerini, gladyatörlerin kurnazlık ve aldatmacalarla birbirlerini yaramaya ve öldürmeye çalışmalarını seyretmek, bizim için, Roma'nın erguvan fırfırlı senatörleri ve Roma halkı gibi ne-

şeyle izleyeceğimiz bir boş zaman eğlencesi olamaz. Görüldüğü kadarıyla, seyircilerle aşağıdaki kanlı arenada hayatları için mücadele eden bu insanları birleştiren hiçbir eşitlik duygusu yoktu. Bilindiği üzere gladyatörler arenaya girerken Sezar'ı, "Morituri te salutant"³ sloganıyla karşılardı. Öyle ki bazı sezarlar, kendilerinin de tanrılar gibi ölümsüz olduklarına inanmışlardı. Herhalde gladyatörlerin "Morituri moriturum salutant"⁴ diye bağırımları daha doğru olurdu. Fakat bunun söylendiği bir toplumda muhtemelen ne gladyatörler ne de sezarlar var olabilirdi. Bunu, yöneticilere –bugün dahi sayısız insanın hayatı ve ölümü üzerinde söz sahibi olanlara–, söyleyebilmek için ölümle ilgili mitlerin kapsamlı bir şekilde dönüştürülmesine; insanlığın ölümlülerden oluşan bir topluluk olduğu ve zor zamanlarda insanların sadece yine insanlardan yardım bekleyebilecekleri ile ilgili şimdiye kadar ulaşılandan çok daha açık bir bilince ihtiyaç vardır. Bu bakımdan toplumsal bir sorun olarak ölümün üstesinden gelinmesi çok zordur, çünkü kendilerini ölenlerle özdeşleştirmek, yaşayanlara ağır gelir.

Ölüm, yaşayanların sorunudur. Ölülerin sorunları yoktur. Bu dünyada, birçok yaratık arasında, yalnızca insanlar için ölüm bir sorundur. Oysa insanlar, doğum, gençlik, cinsellik, hastalık, yaşlılık ve ölüm açısından hayvanlarla aynı kaderi paylaşırlar. Fakat tüm canlılar içinde sadece insanlar öleceklerini *bilir*; sadece onlar sonlarını öngörebilir, ölümün her an gelebileceğinin farkındadır; bireyler ve gruplar olarak bu yok oluş tehlikesinden kendilerini korumak için de özel tedbirler alırlar. Bu, bin yıllar boyunca insanların toplumsal birlikteliğinin en merkezî işleviydi, günümüze kadar da böyle süregeldi. Ancak insanlar için en büyük tehlikelerden biri de bizzat insanlardır. Kendini yok oluştan korumanın merkezî

3 "Ölecek olanlar, seni selamlar" – ç.n.

4 "Ölecek olanlar, ölecek olanı selamlar" – ç.n.

önemdeki işlevi adına, insan grupları başka insan gruplarını sürekli tehdit ederler. Çok eski zamanlardan beri insanların toplumsallaşması, gruplar halinde bir arada yaşayışları Janus-başlıdır⁵: İçeride hoşnutluk, dışarıya tehdit. Toplumsallaşmanın hayatta kalmayı sağlayan değeri, diğer canlılarda da gruplaşmalara ve tekil varlıkların seçimini kalıcı olarak birlikte yaşamaktan yana kullanmasına yol açmıştır. Fakat bu seçim, biçimi ve gelişimi bakımından diğer canlılarda insanlardaki kadar derin bir etkiye sahip olmamıştır. Örneğin konuşma, gruba özgü bir olgudur; insanların hepsi aynı biyolojik türden olmalarına rağmen her insan grubunda farklılık arz eder; benzer şekilde farklı grupların üyeleri arasında doğrudan bir dilsel iletişim çoğu zaman mümkün olmaz. Gruba özgü diğer davranış biçimleri gibi bir toplumun iletişim aracı olarak dil de öğrenilmelidir. Öte yandan ölüm olgusu da bütün insan gruplarında farklıdır. Gruba özgüdür, dolayısıyla değişkenlik arz eder; her ne kadar her toplumun insanlarına doğal ve değişmez gibi görünse de öğrenilmiş bir olgudur.

Aslında insanlar için sorun teşkil eden, ölümün bizatihi kendisi değil, bilgisidir. İnsanın parmakları arasında kısıtlanmış bir sineğin çırpınması ve adeta katilinin kollarından kurtulmak isteyen bir insanmışçasına tehlikede olduğunu bilircesine çabalaması, sizi sakın yanıltmasın; sineğin ölüm tehlikesi karşısındaki bu savunma hareketleri, türünün doğuştan gelen mirasıdır. Küçük bir anne maymun, düşürüp kaybedene kadar ölü yavrusunu bir süre daha taşımaya devam edebilir. Oysa o, ne yavrusunun ne de kendisinin ölümüne dair bir bilgiye sahiptir. Ancak insanlar bunu bilirler; bu yüzden de ölüm, onlar için sorun teşkil eder.

5 Janus, bir yüzü sağa, diğer yüzü ise sola bakan iki yüzlü Roma tanrısıdır. Paraların üzerinde yüzlerden biri kentten içeri girenlere, diğeri ise kentten çıkanlara bakar bir şekilde resmedilerek kentin güvende olduğu vurgulanmaktadır – ç.n.